

Azken urteotan berez azterketa soziolinguistiko gisa argitaratutako lehena, Euskaltzaindiak SIADECO taldeari agindu eta, laburturik, *Hizkuntz borroka Euskal Herrian* (1978) izeneko liburuan argitara zena da.

Bigarrena 1983an argitara zen, Eusko Jaurlaritzako Gizarte-Azterketarako Lantaldeak egina, hain zuzen.

Bion bitartean beste zenbait lan egin da, baina beti esparru murriztuago baten barnean, probintzia bakar bati edo eskualde nahiz udalerrri bati dagokiolarik. Hauetan, 1979an Tolosaldea Berreuskalduntzeko Elkartek SIADECO taldearen zuzendaritzapean Tolosaldeari buruz egindako azterketa soziolinguistikoa aipatu behar.

1982-83 urteetan, Gipuzkoako Lurraldearen azterketa soziolinguistikoaren lehen fasea gauzatuz, 1981eko Biztanleriaren Zentsuan euskararen ezagutzari buruz jasotako informazioaren azterketa egin zuen SIADECOK Gipuzkoako Foru Diputazioaren aginduz, Diputazio honetako Datu Prozesu Biltegian tratatu zelarik.

1983-84 urteetan zehar, dagoeneko Gipuzkoako lurraldearen azterketa soziolinguistikoaren 2. fasearen barnean, lurralde honetan euskarak zuen erabilera errearen analisia egin zuen SIADECO taldeak. Analisi honek bi kapitulu hartzen ditu: bata, jadanik bukatua dagoena, leku publikoetan, udal-bulego eta zerbitzuetan eta, oro har, zerbitzu sozial eta pertsonaletan euskarak duen erabilerari dagokio, eta bestea, bukatzeaz dagoena, euskarak foru-zerbitzuetan eta Administrazio Autonomoaren lurralde-ordezkaritzetan, industrian, kontsumorako gaien etiketaketan, duen erabilerari dagokio.

Berariaz udal-esparrutan egindako azterketei dagokienez, berriaz, aurtun Laudion, Irunen, Basaurin eta Galdakaon lan egiteari ekin zaiola esan behar da. Arrazoi ezberdinak direla bide, oraindik gauzatu ez diren beste hainbat proiektu ere badaude.

Bestalde, aipamen berezia merezi du Tolosako Udalak martxan jarritako Euskara Zerbitzua gaur egun garatzen ari den zenbait lanek: udal-zerbitzuetan euskarak bizi duen egoeraren azterketa eta dagokien birtziklaketa-plana, euskararen erabilera hedatzeko asmoz elkarte askorekin dituen harremanak, orain dela bost urte eskualde osoan (25 udalerrri) egindakoaren antzera azterketa soziolinguistiko berria burutzeko projektua.

Azkenik, xeheki aipatzeko gaitza den ekimen mugatu ugari dago. Aski bitez, beraz, aurrean emandako datuak.

Euskararen atzerapenaren zergatiak eta kondizioak

Nafarroa, Araba edo Euskal Herri osoari buruz gaur artean egindako lanek, bakoitzak bere metodologia eta helburu bereziaz, euskararen atzerapena eta, zenbaitetan, desagerpena egiaztatu digute. Aurrerago azalduko den moduan, prozesu horretan Erromaniizazioetik gaur arte eraginik izan duten faktoreetan xehekiago sakondu beharko lukete lanok.

Ondoren, goian aipatutako azterketa eta lanek erdietsitako emaitzarik nabarmenenak azaltzen saiatuko gara.

Abiapunturako hipotesi gisa, Euskal Herriko hizkuntz ordezkapenaren prozesuaren eragile nagusiak tradizionalki alderdi sozioekonomikoak zirela (nekazal gizarte batetik industri gizarte baterako trantsizioa, bizimodu tradizioaletatik modernoagoetara igarotzea, etab.) pentsatu ohi bada ere, euskararen atzerapen eta desagerpenaren zergatietan alderdi soziopolitikoek pisu askoz handiagoa dutela esan dezakegu. Lehendabizi, Administrazio publikoa, ia zazpi mendetako tradizio batez, latina erabiltzetik gaztelania edo frantsesa bere hizkuntza bakar eta eskusibo bihurtzera igaro zen zuzenean. Bigarren, Moyano Legeak gaztelania hizkuntza bakartzat ezarri zuenetik, hezkuntzak oso joku garrantzitsua izan zuen. Eta hirugarren, dagoeneko aro modernoago batean, gizarte-komunikabideek eta gaur egungo gizarte-zerbitzuek (telefono, posta, garraio, sanitate, etabarrek) antzina hasitako prozesua finkatzea ekarri dute.

Bestalde, faktore soziopolitikoaren artean, Euskal Herriko lurraldeak integraturik dauden bi Estatu-nazioetako konstituzio-ordenamenduak hizkuntz ordezkapenean paper erabakiorra izan duela esan behar dugu. Iraultzatik (1789) sortutako Konstituzio frantzesak eta beronen irudira Cádiz-ko Gorteetan (1812) erredaktatutakoak frantsesa eta gaztelania aldarrikatzen dituzte, hurrenez hurren, hizkuntza nazional bakar gisa. Nolanahi ere, baziren aurrekinak Espainiako Estatuari dagokionez, non Austriekin (1500 urtearen inguruan) eta batez ere Borboiekin (1700 urteaz geroztik), gaztelaniaz beste hizkuntza penintsularrak likidatzearen aldeko joerak indar handiz ageri bait ziren. Eraso gogorrenak, ordea, bigarren karlistaden ondorioz euskal probintzien foruak

kenduz gero izan ziren Euskal Herrian. Hizkuntz ordezkapeneko prozesu historiko hori, jakina denez, diktadura frankistaren urteetan heldu zen agian bere unerik tragikoenetara. Amaitzeko, azken urteotan Estatuaren joera 1978ko Konstituzioan gauzatu da, zeinag gaztelaniaz kanpoko beste hizkuntzei dagokienez diskriminazio-egoera garbi bat erabakitzen bait du, gutxiengotutako hizkuntzen desagertze-prozesua, oro har, aurrera doalarik «Autonomien Estatua» izenekoan.

Euskararen iraupenaren zergatiak eta kondizioak

Zenbait faktorek euskara Euskal Herriko zona haundi batzutan desagerrerazteko eragina izan duen legez, aurkako norabidea duen beste zenbait faktorek ordezkapen linguistikoa erabat eta behin-betirako burutzea frenatu du. Dena dela, faktore hauek hizkuntz higadura handi bati aurre egin behar izan diote.

Alde batetik, geografi edo lurralde-higadura bat dago. Era batera edo bestera euskarak iraun duen lurraldeetan, iraupen hau ezberdina izan da. Ibaizabaletik Aturrira eta Amurrio eta Laudiotik Maulera bitartean Sakana eta Aezkoan barrena, oso-osorik gazteleratu diren barrendegi txikiak daude. Honen ondorioz euskararen gaur arteko espazio edo lurralde berekiak zatiketa sakon bat jasan du, bere baitan hizkuntz kontinuitate edo dentsitate orekatu eta osoa ez dagoelarik. Egoera honen berehalako ondorioa, zenbait eskualde erabat gazteleratzeko arriskuan egotea da.

Lurralde-higadura honen arrazoiak guztiz ezagunak dira: bertakoen hizkuntz asimilaziorako faktoreak (hezkuntza, komunikabideak, administrazioa, etab.) eta etorkinen biztanleri kopuruaren eragina.

Bestaldetik, higadura handia dago euskararen ezagutzaren eta erabileraren artean ere. Oro har, zera esan behar da: egin diren inkestetan objektiboki ikusten denez, euskaraz dakitenetatik erdiek erabili ohi dutela. Baieztapen honetan badaude aipatu beharreko ezberdintasun geografiko eta demografikoak.

Geografi ezberdintasunei dagokienez, zera esan behar da: euskara-hiztunen kopuru handieneko zona edo eskualdeetan biztanleriaren gehiengoak euskara ezagutzen eta erabiltzen duela. Dena den, ezberdintasun nabariak daude udalerrien tamainaren arabera, eta herri txikietan euskara-hiztunek gehiengoa osatzen

dutela egia bada ere, ez da gauza bera gertatzen biztanleriaren gehiengo biltzen den hirigune handietan.

Demografiaren ikuspuntutik, euskararen erabilpenaren garapean eragin negatiboa duten faktore asko daude. Batetik, udalerrri handienak dira aurrerabide demografiko azkarrena dutenak, hots, erdaldundenak hain zuzen ere. Bestalde, egitura demografikoa kontutan hartuz, euskara gutxienik erabiltzen dutenak gazteak dira (adinekoek eta zaharrek gehiago erabiltzen dute). Ondorioz, ezin esan genezake oraingoz dinamika demografikoak euskararen normalizazio-prozesuaren alde egin dezakeenik. Beste kontu bat izango da hezkuntz sistemaren bitartez populazio gazteena normalizazio-prozesu honetan txertatzea lortzen bada.

Aurreko guztiaren ondorioz, euskararen egoera geografikoki zatikatua eta demografikoki desegituratua dela esan genezake, hizkuntza minorizatu batetan ohizkoa den legez.

Arestian deskribatutako hizkuntz higaduraren ondorioz, bada alarma-seinale edo zeinu batzu, itzulbiderik gabeko puntu batetara iritsiak garela adieraziko luketenak, askoren ustetan behintzat. Den-denak azaltzeko asmorik gabe ere, aipa ditzagun nabarmenenak:

a) Gure hizkuntz komunitatean hiztun elebakarrak desagertu egin dira, salbuespen bakan batzuek beste. Honen aurrean, erdaldun elebakar andana dago, sekulan euskara ikasteko beharrik ere sentitu ez duena gainera. Era honetan, hizkuntz ordezkapenaren prozesuaren epeak burutzen ari dira: lehenik, euskaldun guztiak elebidun bihurtuak dira; ondoren, beharrezko ez den hizkuntza (euskara) alde batera utziz doa, azkenik elebakartasun perfektua erdiesten delarik.

b) Euskararen gizarte-erreproduzioaren baliabideak huts egin hasiak dira, hauen artean familiaren bidez ematen den transmisio-prozesua bereziki. Gertakari honen arrazoia familiaz kanpoko espazio guztiak erdararen menpean egotea izango litzateke behingoz, beste zenbait faktore psikosozialez gain. Zentzu honetan esan beharra dago euskararen erabilpenaren aukerak oso baldintza zorrotzetara daudela mugatuta: lehenik, hiztunak euskaldun izan behar du; bigarrenik, haren entzuleak ere bai; hirugarrenik, ez da erdaldunik tartean izan behar; laugarrenik, egokiera ez da oso formala izango, ezta gaia ere teknikoa edota espezializatua. Baldintza hauetakoren bat ematen ez den bakoitzean, erdararen erabilpena ezartzen da beste gabe.

c) Praktikan ezinezkoa gertatzen zaio inori Euskal Herrian bere bizitza osoa euskaraz egin ahal izatea. Honela, eta ez bestela, uler daiteke euskararen erabilpenaren beherakada izugarria, norberaren eritzi, jarrera edota jakintza-mailatik at.

Aipatutako sintoma hauek euskara irtenbiderik gabeko anean aurkitzen dela pentsarazi diezaiokeite zenbaiti, eta ondorioz hizkuntz ordezkapenaren prozesuak ez duela jada itzulbiderik gure Herrian. Baina ikusmolde honi aurre eginez, esan beharra dago soziologikoki hizkuntz komunitate baten egoera ez dela sekulan egonkorra, eta ondorioz ez dagoela itzulbiderik ezaz edota behin-betirako egoeraz mintzatzerik. Gure egoera, eta areago zailagorik ere, gainditu duten herriak badira munduan zehar, eta konparazioak guztiz zehatz egitekoak ez badira ere, Israel, Suomi, Belgika, Québec, eta abarren ereduak ditugu gogoan. Nafarroako Erriberan, Arabako Errioxan edota Bizkaiko Enkarterrietan euskara berreskuratzea, epe luzera, gertakizun izan daiteke, horretarako derigorrezko diren bitartekoak jartzen badira.

Euskararen normalizazioaren edo berreskurapenaren ezaugarriak

Orain arte emandako datuez, ezin uka daiteke euskararen egoera soziolinguistikokoaren larritasuna. Alabaina, azken 20-25 urteotan emandako aurrerapausoak ere ezin dira aipatu gabe laga.

Besteren artean, hezkuntzaren alorrean, adibidez, ikastoletako ikasleak 500 ziren 1960an eta 1982-83 ikasturtean, berriz, 65.000. Honez gain, hezkuntz sare publikoan euskararen eta euskarazko irakaskuntza sartzeko ahaleginak aipagarriak dira, definituta dauden hizkuntz ereduaren ezarpena eta lortutako ondorioak eztabaidagarriak izan badaitezke ere. Guzti honek euskararen alorrean lanean ari den giza talde handi bat sor eraztea ekarri du berarekin, gerora orain emandako aurrerapausoak atzeraezinak izan daitezen garantizatzen duena nolabait.

Helduen berreuskalduntze-alfabetatzean beste honenbeste esan beharko genuke: gure Herriaren historian ez da inoiz orain beste pertsona-kopururik euskara ikasten ihardun, ez eta hainbestek ikasi ere. Ikuspegi soziologikotik ikusita, bada garrantzizko puntu bat euskalduntze-mugimendu honen barnean: euskara arazoizko epe batetan ikas daitekeela erakusten duela egunero. Arazo honetaz kezkatu eta aspaldi batean lanean ari diren erakundeei

instantzia ofizialetatik oztopoak jarri eta, ondorioz, arazoak sortzea, tamalgarria izango litzateke.

Literaturgintza, eta orobat, euskal liburugintza gorantz joan da etengabe azken hiru urteotan, aurreko hamarkadan pentsaezinezko ziren mailalara ere.

Komunikabideen alorrean egoera ez da, agian, bestetan bezain baikorra: Euskal Irrati-Telebista martxan jartzeak ekarri duen aurrerapauso garrantzitsuaz at, gainerako komunikabide idatzi eta ikusentzunezkoek orain dela bospasei urtetako egoera berdinari baitarraikiote orobat.

Administrazio publikoaren esparruan, hartutako erabaki eta bultzatutako ekintza puntual batzuren garrantzia ukatu gabe, esan beharra dago ez dagoela oraindik politika bateratu, koordinatu eta eraginkorrik.

Hauek dira, gure ustetan, euskararen egoerari buruzko daturik oinarritzkoenak. Argi dago, beraz, egiten diren ahaleginak —txalogarriak izanik ere askotan— ez direla aski hizkuntz ordezkapenaren aldeko indar-oreka gainditzeko, eta euskararen normalizazio osoak neurri eta erabaki zorrotzak eskatzen dituela, orain artekoak baino zorrotzagoak bederen. Neurrioren eta erabakion eraginkortasuna ez da, ordea, sakonean lortuko, hizkuntz normalizaziorako plangintza orokor baten barnean definitu, zehaztu eta koordinatzen ez badira.

2. Zenbait plangintza-entsegu Gipuzkoan

Plangintzaren beharra eta eredia

Azken lau urteetan zehar Gipuzkoan burutu diren hizkuntz plangintzarako programen balantze laburra egin aurretik, komenigarria da eite horretako zereginak bere gain hartzeko, nahiz eta partzialki bakarrik izan, Administrazioa bultzatu duten faktoreak aipatzea.

Lehenik, gogorarazi behar da euskara-hiztun den biztanleriari dagokionez, indizerik handiena ematen duena dela Gipuzkoa (1981eko Zentsu-azterketaren datuen arabera) eta hori nahiz eta alde izugarriak ematen diren eskualde ezberdinetan. Hizkuntz komunitatearekiko kontzientzia handiagoaren oinarria da datu hori,

eta ondorioz presio eta herri-ekimen handiagoaren existentzia hizkuntz normalizazioaren alde.

Bigarrenik, kontutan hartu behar da biztanleria gipuzkoarraren demografi banaketa berezia, nahiko txiki diren udalerrri ugaritan sakabanatua (50.000 biztanle baino gehiagoko bi udalerrri bakarrik, Bizkaian sei dauden bitartean eta lurralde horretako biztanleria osoaren ia % 57 osatzen duena), honek hein batetan plangintza-programa helkor eta eremu murrizturakoa aplikatzeko ahalbidea faboratuko bait du.

Eta azkenik, Administraritzza autonomoaren hizkuntz politikaren atzerapenak, definizio ezak eta mugapenak, lurraldeko egoera soziolinguistikoak argi eta garbi eskatzen zituen ekimen batzu hartzera bultzatu zuten Gipuzkoako Diputazioa, kasu honetan.

Egia esan, orain arte hartutako ekimena ez dela izan propioki normalizaziorako plana aipatu behar da, argitasun osoz definitutako helburu, ekintza, bitarteko eta abarrekin. Horrelakoetan behar den zuhurtasunez, eremu murriztuetan egindako plangintza-entsegu puntualtzat hartu behar dira, eta berorien garrantzia izatera propioaz mugatuta egongo da; funtsezko interesa, gure eritziz, *a posteriori* eskaintzen duten analisia egiteko posibilitatean datza, bestalde.

Hizkuntz plangintzarako jadanik klasikoa den ereduak, zeinari parlamentu autonomoek —eta bereziki euskaldunak— onartutako normalizaziorako lege guztiak atxeki bait zaizkio, administraritzza, komunikabide eta irakaskuntza alorretara eramaten gaitu, hizkuntz komunitate jakin baten etorkizuna absolutuki jokatzeko den eremutzat hartuz beroriek. Ondorioz, Administraritzaren ekintzak Euskal Herrian, eta hertsikiago Gipuzkoan, arlo hauetara mugatu dira ia soilik. Gai horiek duten konplexutasun izugarriaren analisi xehatua egitera sartzeke, gai horietan normalizaziorako politikak dituen arazorik larrienak aipatuko ditugu ondoren:

— Funtzionarien beharrezko hizkuntz birtziklaia motelegi egiten ari da, eta aurrerantzean birtziklatutako funtzionarioei euskaraz beren zeregina betetzeko posibilitatea bermatzeko behar diren bitartekoak jartzeke.

— Komunikabideek, Autonomi Elkarteak sortutako propioetatik at, ez dute inola ere normalizazio-prozesu honetan eskuhartzen, benetan egoera larria gertatzen delarik TVE eta idatzizko komunikabideetan.

— Irakaskuntzak, ahalegin handienaz ihardun den alorra izanik ere, irakasleen birtziklaia, materialeen zuzkidura eta baita halaber aplikatzen ari diren hizkuntz ereduaren emaitzen benetako kontrol eza eta abar ditu arazorik larrienak aurre emateko.

Lau urtetako politikaren ondoren

Egia da, bestalde, Administarritza autonomoak eta Gipuzkoako Diputazioak elkarrekin burutu dituzten programa batzutan emaitza bikainak ere lortu direla, liburu-produkzioari emandako diru-laguntzak lekuko, ekintza honen bidez euskarazko liburuaren bolumena bikoiztu egin bait da hiru urte baino epe laburragoan; beste alor batzutan ere ahalegin garrantzitsuak egin direla azpimarratu behar da (bereziki, esan dugun bezala, irakaskuntzan). Baina guzti honek ez du esan nahi politika koordinatu, mediatu eta eraginkorra garatzen ari denik.

Gipuzkoako Diputazioaren lau urtetako hizkuntz politikaren esperientziak argi eta garbi azaltzen du sustatu diren ekintza askoren eraginkortasun eskasa, haren filosofia normalizatu nahi zen hizkuntz iharduera zeramaten bitartekoei diru-laguntzak ematean bait zegoen finkatua. Orientabide horren antzutasunak adierazten digu inolako ezpairik gabe normalizaziorako edozein planen entsegu edo hurbiltzeak Administarritzak duen *botere behartzaile politiko eta sozial* osoa buruz eta zentzuz erabili behar duela. Hauxe bera da hain zuzen, benetako borondate politiko ezaren beldurrez, gaur egun arte ez duguna ezagutu Euskal Herrian.

Hizkuntz politikak, bestalde, errealitate sozialean eragina eduki behar du, bere baitan garatzen bait da gatazka linguistikoko izkutu edo agerikoa. Horregatik hain zuzen kontsideratzen dugu plangintza-iharduera ororen nahitaezko abiapuntutzat gure komunitatearen egoera soziolinguistikoa sakonki ezagutzea.

Lan honen lehen atalean jadanik aipatu den bezala, ikerlan soziolinguistikoen arloa oraintsukoa da eta ez hain oparoa, eta azpimarratu behar da gizarte-sektore eta adin-maila ezberdinen arteko euskararen erabilpenaren dinamikari eta dinamika horretan eragiten duten faktoreei buruzko datu aski murriztuak daudela. Hori ez da, ordea, arrazoi, burutu diren lanetatik lortutako datu eta emaitzak alde batera uzteko, berorien eshaustibotasuna, bestalde, guztiz nabaria bait da.

Zentzu honetan homogeneousazio eza nabaria da eta Gipuzkoari

dagokionez, normalizaziorako planak ez zaizkie guk aipatutako emaitzei egokitzen. Euskararen erabilpenaren dinamika Gipuzkoan bi desberdintasun-motaz itxuratua aurkitzen da:

a) Lurralde-desberdintasunak: Eskualde batzuetatik besteetara euskararen erabilpenean ematen diren desberdintasun izugarriei dagokie, nahiz eta ezagutza eta erabilpenaren arteko 2tik 1erako korrelazioa oro har mantentzen dela dirudien. Gipuzkoako eskualde batzu, eta batez ere Bidasoa Behea, erabilpen-indize hauekin ados, «alerta gorriko» deklaratu beharko lirateke aplikatu beharreko politikaren ikuspegitik.

b) Adin-mailako desberdintasunak: Adin-maila guztietan erabilpen-indizea ezagutzarenaren erdira jaisten delako konstantea behatzen da berriro ere, piramidearen maila gorenengoetan alde txikiagoak eman arren. Datu bat, hala ere, gailentzen da nabarmenki: 15-25 urte dituztenen artean jaitsiera nabarmenagoa da. Datu honi buruz egin daitekeen interpretazioari begiratzeke, begi-bistakoa da gazteria dela oro har hizkuntz ordezkapenaren prozesuaren ondorioak gehien jasaten dituen.

Bi gertaera hauek baldintzatu beharko lukete Administrazionen politika logika zuzenean, eskualde bakoitzeko egoera soziolinguistiko propioaren arabera era malgu eta ezberdinak hartu eta botere nazional eta multinazionalak inposatzen duten kultur eta ideologi ereduaren uholdea (gaur egun gaztelaniak eskusiboki monopolizatzen dituen ereduak hain zuzen) indar handiagoz jasaten duen gazteriarengana orientatuz ahaleginik handienak.

Honen aurrean egun arte bultzatu den hizkuntz politika beti bezalako uniformetasunak karakterizatzen du, eta batik bat gaztea den biztanleriarentzako erreferentzia erakargarriagoa sor eraziko luketen ekintza irudikorrek proposatzeko orduan fruitu gutxiak azaldu da. Ez da aiantzi behar 1981eko Zentsuaren arabera Gipuzkoako 82 udalerrietako 48k 20 urte baino gutxiagoko gazteen kopurua Autonomi Elkarteke batezbestekoaren (%34,4) berdina edo gehiagoko portzinoa dutela.

Kontestu honetan, hizkuntz normalizazioari buruzko sentsibilizazio-kanpainak bide baliotsuak izan daitezke, gizarte-bizitzaren eremu ugarian euskararen erabilpena hertsatzen duten faktoreak aldatzeko. Hauen baliagarritasuna sinesgarriki frogatua geratu da beste herri batzuetan (Québec, Katalunia...) eta geurean bertan ere, non Tolosaldeak adibidez nabariki indize handiagoak erakusten bait ditu hizkuntzaren erabilpenean, beste gauza batzuren artean sentsibilizazio-kanpaina sakonen fruitu dena hain zuzen. Admi-

nistraritza autonomoak, ez du ematen oraindik horretaz jabetu denik: zalantzan eta eszeptiko segitzen du edozein motatako kanpaina publikoen aurrean. Hortaz Gipuzkoa da Diputazioak egingako sensibilizazio-kanpaina orokorra ezagutu duen lurralde bakarra. Haren eremua txikia eta denbora eta baliabideak mugatuak izan arren, baieztza dezakegu aldeko erantzuna jaso zuela sektore zabaletan.

Ez dugu bukatu nahi azalpen labur hau beharrezko den gogoe-ta bat egin gabe: azaldutako kontsiderazioak Gipuzkoako egoera soziolinguistikoan eta han aplikatu den politikan oinarritzen dira. Panorama, dena dela, lasaigarria litzateke Bizkaia, Araba, Nafarroa eta Iparraldeko probintzietan euskararen normalizaziorako prozesuak aurkitzen dituen arazo kontaezin eta eskergak kontutan izango, bagenitu.

3. Udala eta hizkuntz normalizazioa

Sarrera

Herritarrekin duen harreman-maiztasuna kontutan izanik, Udal-administrazioa, betidanik, lehen mailako erakunde adminis-tratibotzat jo izan da. Euskal Herriko eskualde gehienek fisono-miak ere horretara bultzatzen du, biztanlegoaren gehiengo oso sakabanaturik bait dago udalerrri desberdinetan zehar. Udalen gar-rantzia oso handia da Euskal Herriko bizitza soziopolitikoan. Garrantzi horrek berak, sekulako erantzukizuna ezartzen die gure Udalei, euskararen normalizazio linguistikoan.

Administrazioaren eta Udalen normalizazio linguistikoak —gaur egun jasaten ditugun mugen barnean bada ere— sekulako balio soziala emango lioke euskarari eta euskaldunok administra-zioarekin dugun hainbat errezelo suntsituko. Herritar arruntak administrazioaren hizkuntza, prestigiozko hizkuntzat hartzen bait du, eta beharrezkotzat.

Dena dela, ezin dezakegu ahantz, Administrazioaren euskal-duntzea norabide desberdineko bi indarren artean kokatzen dela:

a) Goitik datozkion presio eta mugak:

- Legeria: Gaur egun, euskarari, normalizaziorako mini-

moak ukatzen dizkiona (eta hau edozein planteiamendu politikotatik kanpo baieztatu daiteke).

- Gaietarik dituen erakundeak: Diputazioa, Jaurlaritza eta Estatu mailakoak. Udalak egokitu egin behar du bere politika, gaietarik dituen aginte hauek ezartzen dioten markora.

b) Herri mailatik jasotzen duen presioa:

Euskara normalizatuko bada, dinamika sozial baten eraginez izango da. Legeak eta erakunde politikoen presioa ezinbestekoa bada ere, herriak ez badu hizkuntzaren normalizazioa onartzen eta bultzatzen, gureak egin du.

Azken urteotako esperientziak garbi erakusten digu gainera, Udal mailan euskararen arazoa serio samar hartu den lekuetan, atzetik herri-presioa egon delako izan dela.

Bi presio horien arteko tentsioan, Udalek bi alorretan egin behar dute lan:

- a) Barrura begira: Udal-barneko bizitza euskaldunduz, eta euskara Udalaren bizitzaren lehen hizkuntza bihurtuz.
- b) Kanpora begira: Herriak, lekuoro eta uneoro euskara erabil dezaten bultzatuz. Horretarako, herriko bizitza soziala euskalduntzen saiatu behar du, eta herritarrek administrazioan euskara erabil dezaten bultzatu.

Orain arteko esperientziak udal mailan

Ondoren egingo dugun azterketa Komunitate Autonomoko hiru probintzietan dagokie batipat, bai Iparraldean eta bai Nafarroan, erabaki sinboliko huts batzuek gaiz, ez bait da ezer aipagarriak egin euskararen normalizazio mailan orokorki.

Iruñearen kasuan, laster euskararen itzultzaile-dinamizatzaile bat hartzera doaz, baina ez dakigu zein mailataraino bultzatuko duten pertsona honen lana eta zein neurritaraino zabalduko den enpleu hau probintzian zehar.

Goazen, bada, historia labur eta, beraz, azaleko bat egitera.

Franco hil ondorengo urteotan, Hego Euskal Herriko Udal-Administrazioak —eta administrazioak orokorki— euskararekin izan duen jokabidea aztertuko bagenu, zera esan beharko genuke: Ez dela euskaldun bizitzeko erabakirik hartu.

Transizioaren lehen urteetan Euskal Herriko herri gehienetan euskararen aldeko mozioak onartu baziren ere, ez lirateke dozena-erdira iritsiko konpromezu haiek benetan betetzen saiatu diren Udalak. Mozio haiek, printzipio batzuen onarpenera mugatu ziren, baina printzipio haiek aurrera eramateko hartu behar ziren neurri praktikoak ez ziren hartu.

Erdararen inertziak, euskararen normalizazio-nahia ito egin zuen.

Ondoren, itzultzaileen aroa dator. Udal askotan itzultzaile-postuak agertzen hasten dira, baina inolako planifikaziorik gabe: itzultzaileen egoera zeharo desberdina da herri batetik bestera, bai egoera laboralaren aldetik —soldata, lanordu eta lan-maila desberdinak— nola betetzen dituzten funtzioen aldetik —aktak bete eta itzuli, eguneroko paperak itzuli, funtzionarioei euskaraz klaseak eman edo herriko berreuskalduntze-prozesua bultzatu.

Guzti honek itzultzailea, administrazioaren pieza folkloriko bihurtzen du. Erdaraz funtzionatzen duen erdal administrazioaren erdian, euskararen irla.

Itzultzaileen urratsarekin gertatu den aldaketa —salbuespenak albuespen— koantitatiboa izan da soil-soilik. Euskararen erabilpena maila sinbolikora baztertu da —inprimakiak, ekintza-egitarauak, argitalpenak, seinalizazioa, etab.—, baina barneko bizitza administratiboak, beti bezala, eradaraz jarraitu du, lasai-lasai.

Egoera honen aurrean, herri mailako taldeen ugalketa ezagutu dugu azken bizpahiru urteotan — batzuk lehendik funtzionatzen bazuten ere: Arrasate Euskaldun Dezagun, Lasarte Berreuskalduntzeko Taldea, Tolosaldea Berreuskalduntzeko Elkarte, Euskal Herrian Euskaraz taldeak, etab.

Talde hauek maila askotako kezkak biltzen badituzte ere, euskararen mailan, kezka nagusienetako bat eta komuna denentzat, Udala izan da.

Horien sorrera-txostenak eta ondorengoak, hala nola Udalarekiko planteiamenduak irakurriz, bereizgarri nagusi hauek aipa ditzakegu:

- a) Udalek, alderdiek eta beste erakundeek euskararekiko azaldu duten axolagabekeria salatzen dute, denek.
- b) Herri mailako presio eta mobilizazio soziala ezinbestekotzat jotzen dituzte euskararen berreskurapenerako.
- d) Udalak, euskararen normalizazio-prozesuan paper garrantzitsu bat jokatu beharko lukeela erizten diote.

Planteiamendu hauen aurrean, Udalen aldetik urrats berriak eman dira eta nagusiena zera izango litzateke: teorikoki bederen, onartu dela Udalek bide eta bitarteko berriak eskaini behar dituztela euskararen normalizazio-bidean, gehienetan, oraindik ere, neurririk hartu ez bada ere (sarri, arazo politikoengatik).

Alde honetatik 3 jokabide nagusitan bana genitzake emandako urratsak:

- a) Kultur Batzordeen bidez, lehen mailako urratsak eman: Arrasate, Lekeitio, Goierri, etab.
- b) Itzultzaileari dinamizatzailer papera eman: Laudio, etab.
- d) Euskara-Zerbitzuak sortu: Egun Tolosan eta Gasteizen funtzionamenduan dagoena, Eibarren geldirik, eta zenbait lekutan sortzear.

Azken bolada honetan kontratatzen ari diren itzultzaileak ere, teorikoki behintzat, itzultzaile-dinamizatzailer bezala ari dira kontratatzen: Irun, Iruñea, Oñati, etab.

Hala ere, esan beharra dago, oraindik ere Udal askok ez diotela euskarari sarbiderik txikiena ere eskaini, eta hori gaur egungo Euskal Herrian gertatu ahal izateak berak, politikoki dagoen konzientzi maila eskasa salatzen duela.

Beharrezko zenbait baldintza

Euskararen normalizazioa Udal mailan —eta beste maila guztietan— bultzatzeko, baldintza minimo batzu bete behar dira, pentsaezina delarik, hainbat aldiz entzun dugun bezala, euskara «borondate onez» soilik salba daitekeena.

Hasteko eta baldintza nagusi bezala, borondate politikoa jarriko genuke. Udalek —eta beraz, osatzen duten alderdi eta zinegotziek— euskaldun iharduteko borondaterik ez badute, hartuko diren neurri guztiak folklorismoan amiltzera deituak daude.

Zoritzarrez, orain arte, oso-oso kasu gutxitan topatu ahal izan dugu euskal politikagintzan euskaldun bizitzeko borondaterik, eta aurkitu izan dugunean, beti, aukera pertsonalaren baitan egon den erabaki batengatik izan da, eta ez partiduaren edo talde politikoa-ren erreflexioz eginiko aukera batengatik.

Oraindik ez da sistematikoki zalantzan jarri Udaletan zein hizkuntzatan garatuko den Udal-bizitza (Udal txikiren batetan ez bada). Inplizitoki, garbi egon da beti, administrazioaren funtzio-

namendua erdaraz izango dela. Eta euskaraz zerbait behar bada, hor dago itzultzailea. Hainbeste kritikatu dugun legeria nagusiak ezartzen digun eredu bera aplikatu izan ohi da Udaletan, inertziaren eraginez: erdarak eskubide territorialak ditu Udalean (Udal guztiaren funtzionamendua erdara hutsean desarroilatzen da) eta euskarari eskubide pertsonalak ematen zaizkio (norbaitek hala nahi badu, itzuliko zaio), alderantziz izan beharrean.

Eginiko esfortzu guztiak, beraz, hutsalak dira, korporazioki-deek euskararen normalizaziorako borondate politikorik agertzen ez badute. Eta hemen zinegotziak euskaldunak izatearen arazoarekin topatzen gara. Nola bultzatuko du euskararen normalizazioa, bere burua euskaldundu ez duen norbaitek? Ezinezkoa da.

Bestalde, neurri konkretuak hartu behar dira, lan eraginkor bati heldu ahal izateko eta horretarako Udalak bitarteko batzuz hornitu behar du:

- a) Baliabide politikoak: Normalizazio linguistikoari bide berezi eta propioak eskaini behar zaizkio, Udalaren beste edozein arazori eskaintzen zaizkion modu berean. Erdi-mailako Udaletan eta Udal handietan, biderik egokiena Udal Batzorde Informatiboa sortzea litzateke, esperientziak frogatu bait digu, euskara beste arazoren batekin elkartzen bada, beti, azken mailako arazotzat hartzen dela.

Batzorde honetan, euskaraz arduratuko diren zinegotziek —ahalik eta talde politiko gehien inplikatur—, euskararen inguruan herrian mugitzen diren talde edo erakundeen ordezkariak eta Udal mailan euskaraz arduratzen diren langileak hartuko lukete parte.

- b) Baliabide teknikoak: Ezin daiteke pentsa jadanik, ikusiak ikusita, berreuskalduntze-prozesua «borondate ona»ren bidez konpon daitekeenik. Euskararen normalizazioa arazo tekniko ere bada, eta horren soluzioan teknikoek zeresan handia daukate. Alde honetatik, ezinbestekotzat jotzen dugu, Euskararen Normalizaziorako Zerbitzu Teknikoak sortzea, eskualdeburuetan bederen.
- d) Baliabide ekonomikoak: Euskararen normalkuntzak dirua eskatzen du. Erdara inposatzea diru asko kostatu zen, eta gaur egun erdararen mantentzeak imajina ere ez ditzakegun kopurutara eramango gintuzke. Hizkuntza berreskuratu den nazioetan esfortzu ekonomiko serioak egin dira alor honetan. Beraz, Udal mailako normalizazio-plangintza batek aurrekontu arruntaren % egoki bat izan behar du.

Lan-metodologiarako proposamena

Helburua Euskal Herriaren euskalduntzea izanik ere, bistan da dinamika desberdinetatik abiatu behar dela, eskualde desberdinetan. Hala ere, lehen aipaturiko baliabideak eta orain aipatuko dugun metodologia, eskualde euskaldun batetatik sortua bada ere, beharrezko aldaketekin Euskal Herri guztian aplikatu daitezkeela uste dugu.

Hemen aurkezten duguna, bestalde, proposamena da, azken urteotan Tolosaldean eraman dugun lanean oinarrituta sortu den proposamena, eta beraz, kritika, moldaketa eta aportazio guztiei irekia.

Udal baten lana bi mailatan eraman behar da, arestian esan bezala: a) Udalean bertan, eta b) Udalerrira begira, eskualde-ikuspegi batetan.

a) Udal barneko euskararen normalizazioa

Hitzak dioen bezala, euskararen normalizazioaren helburua, euskara «normal» erabiltzea da. Bizitza sozialaren alor eta esparru guztietan, euskara, gaur egun erdara erabil dezakegun bezala erabiltzea: euskaraz hitzegitea, erdaraz hitzegitea bezain gauza tonto eta ximple bihurtzea.

Udal barnerako helburua ere, honek izan behar du. Ez dugu uste «elebitasuna» —hizuntzen arteko harreman eta erabilpen orokatu bezala— planteia daitekeenik; bizitza arruntean baino areago, Udalaren funtzionamenduan, arintasun- eta esfortzu-ekonomiak hizkuntza baten erabilpena bultzatzen duelako derrigor.

Itxaron gabe har daitezkeen neurriez gain (errotulazio publikoaren eta barne-dokumentazio guztiaren normalizazioa, inprimakiak, etab.), bi dira bultzatu beharreko dinamikak:

a.1.) Barne-bizitza euskalduntzea

Neurri eta urrats garrantzitsuenak hauek lirateke:

- Birtziklaia. Lehendik dauden langileak birtziklatzeko plangintza burutu behar da. Arazo hau hain larria izanik, garrantzizkoa litzateke Diputazioek, Jaurlaritzak edo Nafarroako Parlamentuak, alde honetan, birtziklai plangintza orokorrak prestatzea, ikastaro trinkoak antolatuz eta

ordezko pertsonak aurkituz (IRALeren antzeko zerbitu administrazio mailan).

- Euskalduntze-plangintza: Udal guztia erakunde homogeen bailitzan hartu beharrean, plangintza hau sailez-sail plan-teiatu beharko litzateke, dependetzia guztietan euskarari atea lehenbailehen irekiz eta bertako langileen adin, kul-tur eta euskara maila eta maila profesionalak kontutan izan-nik, plangintza murriz batzuan antolatu. Guztiz garrantzi-tua da plangintza honetan Udal mailan, hizkuntzaren transmisiorako gure klabeak lokalizatu eta euskalduntzea. Kontutan izan behar den beste faktore bat ere, hierarkiza-zioarena da. Euskalduntze-prozesurako garrantzi han-diena duten pertsonak, goi-mailako postuak dituztenak dira —idazkaria, kontuhartzailea, zerbitzu-burua, etab.—, horiek bait dira gehien produzitzen dutenak.
- Euskararen barne erabilpena: Lehen epe batetan, lehentasuna herrira irteten den produkzioari eman behar bazaio ere, sailez-sail zenbait alor konkistatuz joan behar du euskarak. Barne erabilpenaren plangintza hau, sail bakoitzeko euskalduntze-plangintzarekin lotua joango da.
- Langile berrien kontratazioa: Euskara eta gaztelania, ofizia-lak direnez (Nafarroako kasu bereziarekin), guztiz logikoa da administrazioan sartu behar duen funtzionariak bi hiz-kuntzok jakin beharra. Funtzionaria, indarreango legeriaren mende dago eta pu-blikoaren zerbitzuan. Publikoa zerbitzatu behar du, eta ez publikoa bere mende jarri, bi hizkuntzak menderatzen ez dituelako.
- Epeak eta diruak: Urrats guzti hauek, Udala euskalduntzeko plangintza baten barnean kokatuko lirateke. Plangintza honetan epeak, beharrezko baliabideak eta diruak zehaz-tuko lirateke.
- Zinegotzien eta herri-presioaren garrantzia: Azken batetan, Udal barneko euskalduntze-prozesuaren eragilerik nagu-sienak zinegotziak eta herritarrak dira. Zinegotziek ez ba-dute euskara erabiltzen, eginiko lan gehienak alferrikakoak izango dira, barne-bizitzak erdaraz jarraituko bait du, eta bestalde herri-presioa gertatuko da eragile nagusi. Herrita-rrek euskara errebindikatu eta exijitzen badute, Udalaren

engranaia guztiek mugitzen hasi beharko dute erantzun egokia eskaintzeko.

- Udal-hauteskunde berriak: Alde honetatik, une historikoa gerta daitezke euskararen normalizaziorako datozen Udal-hauteskundeak. Euskal Alderdiek ez badute esfortzu serio bat egiten, datozen hauteskundeetan aurkeztuko dituzten zinegotziak euskaldunak izan daitezten, beraiena, eta ez beste inorena, izango da euskara normalizatu ezinaren errua.

a.2.) Kanpoarekiko harremanak

Kanpoarekiko harremanen helburu hurbila eta epe motzera-koa, euskararen presentzia eta lehentasuna garantizatzearena litzateke. Horretarako bi galbahe ezarri behar dira:

a.2.1.) *Udaletik irteten dena*: Irteten den guztia euskaraz edo elebidun irten dadin garantizatu behar da, horretarako epe bat jarritz. Publikora irteten den dokumentazio guztiaren zentsoa egin eta lehentasunak markatu, garrantziaren eta giza errekurtsoen arabera.

Prozesu hau ere, funtzionarien alfabetatze-euskalduntze prozesuarekin batera joango litzateke.

a.2.2.) *Udalera sartzen dena*: Erakunde ofizialei exijitu egin behar zaie, bi hizkuntzak ofizialak direnez, Udalak haiengandik jasotzen duen dokumentazioa gutxienik elebidun iritsi dadin. Honen bidez, gainera, euskararen aldeko zirkulu bat osatuko genuke, beste erakundeetan ere exijentzia berriak planteiatuko bait litzuzke.

Herritarrak eta erakunde eta talde ez ofizialak bultzatu eta intentsibatu egin behar ditu ere, Udalarekiko harremanetan euskara erabil dezaten.

b) Udalerriko bizitzaren normalizazioa

Alor hau, Udal mailan baino, eskualde mailan planteiatzea ego-kiagoa litzateke, Euskal Herriko egituraketa ikusita. Hiri handi eta erdi-mailakoetan ere, auzokako barne-zatiketa bultzatu beharko litzateke, sektorekako lana aurrera eramateko.

Logikoa da, herrira begira ezein kanpainari hasiera eman baino lehen, Udalak, Udalarekiko neurriak hartuak izana. Ezin daiteke kanpora begira ezer exiji, barrura begira ezer egin ez bada.

Herria euskalduntzeko biderik egokiena, herriko bizitza soziala gizarte-sektoretan banatzea iruditu zaigu.

Udalak, herriko gizarte-sektoreekin harremanetan jarri behar du, eta koordinazio baten bidez, herritar, gizarte-sektore eta gizarte-mugimenduen kontzientziazio linguistikoa sendotu, euskararen erabilpenerantz (edo ikasketarantz, erdaldungoaren kasuan eta zonalde erdaldunetan).

Leku guztietara iritsiko den giza sarea antolatuko da sektoreen bidez, sektorez-sektore koordinatuko dena eta Euskara batzordearekin harreman zuzena izango duena.

Euskara batzordeak «negoziaketa» batzu izango ditu sektore eta talde bakoitzarekin euskalduntze-prozesuari buruz. Elkarrizketa hauetatik egitarau bat irtengo litzateke eta aurrera eramateko urrats- eta ekintza- programa. Hau sektorez-sektore eta taldez-talde egin beharreko lana litzateke.

Hauek lirateke gure ustez herri batetan koordinatu beharreko sektorerik garrantzitsuenak:

- Irakaskuntza: Ikastetxe, akademia, Euskalategi, etab.
- Erakunde Administratiboak: Epaitegia, Posta, Renfe, etab.
- Solas, Kirol eta Kultur talde eta elkarteak.
- Alderdi eta sindikatuak, Herri-mugimenduak.
- Lan-mundua.
- Merkataritzaren mundua: Denda, taberna, dirueteke, etab.
- Profesio liberalak.
- Herriko komunikabideak.
- Gizarte-laguntzarako erakundeak.
- etab.

Sektore eta leku bakoitzean, urrats hauek eman beharko lirateke, etapa bakoitzean, bertako laguntzaileen bidez:

- Euskararen egoeraren diagnosis.
- Sektore horretan egin daitezkeen ekintzak edo kanpainak pentsatu eta egokitzea.
- Urrats berri bakoitzaren segimena eta kontrola.

Duen garrantziagatik, Udalek hezkuntza mailan duten erantzukizuna azpimarratu behar da, eskolatzeko-aroa bukatzen duten gazte guztiek euskara ondo mendera dezaten.

Hezkuntza-Junta antolatzeak Udal edo eskualde mailan, asko laguntzen dio helburu honi. Zer esanik ez, Junta horretan euskararen arduradunek leku berezia behar dutela.

Udalak ere, ahal duen neurrian bere boterea erabili behar du herritar talde eta erakundeen artean euskararen erabilpena segurtatzeko. Har ditzakeen neurrietako batzu hauek dira:

- Subentzioak, Udal-instalazioak edo materialeak uztea edo edozertarako baimena eskatzen duten taldeei euskararen lehentasunezko erabilpena exijitzea, eta betetzen ez badute, neurriak hartzea.
- Propaganda euskaraz egiten duten merkatal etxeei, Udal-zerga gutxitzea.
- Euskararen zenbait erabilpen primatzea.

Herri mailako beste kanpaina eta ekintza isolatuak, lan honetarako sostengu eta lagungarri izango lirateke.

Udalak, noski, euskararen azpiegitura herritarren esku jarriko du, behar dutenean erabil dezaten hainbat zerbitzu doanekoren bidez: Zuzenketa- eta itzulpen-zerbitzua, Kexu- eta iradokizun-buzoia, Aholkularitza-zerbitzua.

I.L. - G.E. - K.A.